

מרן הגאון

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק שליט"א

מצות ישיבת סוכה

(נערך ונרשם ע"י הרב צבי יוסף רייכמן)

הדברים שנכתבו מבוססים על רשימות של מרן מו"ר הרב הגאון שליט"א. אם יתקל הקורא בקשיים עליו לדעת שהחסרון תלוי בכותב הרשימות בלבד.

משנה: מצוה ישיבת סוכה.

א.

עיין ברמב"ם (פ' י' מהל' סוכה הל' ו') אוכלין ושותין וישנים בסוכה כל שבעה בין ביום ובין בלילה ואסור לאכול סעודה חוץ לסוכה כל שבעה, עכ"ל.

המצוה של ישיבה בסוכה נלמדת מקרא בסוכות תשבו שבעת ימים. ויש לעיין, בדין שאין לאכול סעודה חוץ לסוכה כל שבעה — האם האוכל סעודה חוץ לסוכה עובר באיסור עשה או האם הוא מבטל קיום מצות עשה בלבד?

עיין בספר מנחת חנוך (מצוה שכ"ה) הכותב שביושב ואוכל בסוכה גזולה, אלמלא גזה"כ של לך ולא הגזולה, הנפסלה רק מדין מצוה הבאה בעבירה, נהי דהגברא לא היה יוצא ידי קיום העשה של ישיבה בסוכה, מ"מ לא היה עובר באיסור של אכילה חוץ לסוכה. המנ"ח טוען שמצוה הבאה בעבירה אינה פסול בגוף החפצא של הסוכה אלא שיש הפקעה בקיום מצות הגברא. וכל זה נוגע לקיום העשה, אבל סוכ"ס הגברא אוכל תוך חפצא של סוכה ואינו עובר באיסור. רק גזה"כ, לך ולא הגזולה" פוסלת החפצא של הסוכה ומפני כך יש איסור אכילה תוך סוכה גזולה.

מו"ר זקני הגר"ח זצ"ל טען נגד המנ"ח. סברתו היתה שאין איסור מיוחד לאכול חוץ לסוכה. אלא שיש בטול עשה באכילת סעודה בלי קיום סוכה. וא"כ אע"פ שבציור של מצוה הבאה בעבירה הגברא יושב ואוכל במציאות תוך הסוכה הרי אינו מקיים בכך את המצוה של ישיבת סוכה. הקיום הזה הופקע ממנו מפני שהמצוה באה בעבירה. וא"כ ממילא ביטל את חובת העשה לאכול ולסעוד בקיום מצות סוכה. ויש בטול עשה.

ונראה שיש נקודה חשובה להוסיף על יסודו של זקני הגר"ח זצ"ל. נראה לומר שצריכים אנו לחלק בין בטול עשה בידיים לבטול עשה בשב ואל תעשה. למשל בשלוח הקן הגברא הלוקח האם על הבנים והורגה מבטל את העשה בידיים. אבל מי שלא נוטל לולבו בחג בלי פעולה כלל מבטל את העשה בשב ואל תעשה. ונראה שכשיש בטול עשה בשב ואל תעשה אין החטא בבטול העשה חטא של מעשה איסור אלא חטא של חסרון קיום המצוה. משא"כ במבטל חובת העשה בידיים. עצם המעשה של בטול העשה בידיים מהווה מעשה איסור. וא"כ, אע"פ שהגר"ח זצ"ל צודק במצוה הבאה בעבירה שכל זמן שהגברא סועד בלי קיום סוכה מבטל הוא את העשה דישיבה בסוכה מ"מ יש הבדל בין בטול העשה דסוכה בידיים המהווה מעשה איסור לבטול העשה בשב ואל תעשה שאינו חטא של מעשה איסור אלא חטא של חסרון קיום החובה.

ולפי"ז נראה שיש לחלק בין אכילת הסעודה מחוץ לסוכה לשאר הישיבות כמו שינה מחוץ לסוכה. כשאדם אוכל מחוץ לסוכה חטאו נחשב לבטול העשה דסוכה בידיים ומעשיו נחשבים למעשה עבירה בידיים. אבל בשינה ובשאר ישיבות מחוץ לסוכה, הגברא מבטל את חובת העשה של ישיבת סוכה, אבל מבטל את העשה דסוכה בשב ואל תעשה ואין חטאו נחשב למעשה עבירה בידיים. חטא בזה שלא קיים את העשה כהלכתה.

וככה נוכל להבין את שיטת הר"ת — וכן המנהג הפשוט — שלא לברך את הברכה לישב בסוכה אלא בשעת אכילה. ר"ת פירש (עיין ברא"ש פרק ד' ממס' סוכה אות ג') טעמו מפני „שעיקר הקבע שאדם עושה בסוכה היא אכילה אבל שאר טיול ושינה שעושין בסוכה טפלים לגבי אכילה“. ונראה לפרשו שר"ל שדוקא באכילה מחוץ לסוכה יש בטול מצות סוכה בידיים המהווה מעשה עבירה. אבל בשינה ובשאר ישיבות מחוץ לסוכה יש בטול חובת סוכה בשב ועל תעשה אך לא בידיים. אין מעשה איסור אלא חסרון קיום של חובת המצוה. לפיכך מעשה האכילה נחשב לעיקר הישיבה בסוכה והברכה בעת האכילה פוטר את כל הישיבות האחרות.

ב.

בנוגע למצות ישיבת סוכה. עיין לקמן במשנה (כ"ז.) ובסוגיא שם דלחכמים לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות. החובה בלילה הראשון נלמדת מט"ו ט"ו מחג המצות. הרמב"ם פוסק (פ' ו' מהל' סוכה הל' ז') שבאוכל כזית פת בסוכה בלילה הראשון יוצא את חובת המצוה. ועיין בריטב"א (כ"ז.) המביא את מחלוקת הראשונים בדין זה שיש שיטות הראשונים הסוברות שהחיוב בליל הראשון הוא לאכול דוקא יתר מכביצה, דהוי סעודת קבע, ושהוא השעור לחובת סוכה בכל שבעת ימי החג. ונראה לפרש דבזה פליגי. לאלו שסוברים שהשעור של אכילה בליל ראשון הוא יתר מכביצה המצוה בליל ראשון היא מצות ישיבת סוכה כמו

בשאר הימים. אלא שבשאר הימים המצוה היא רשות. ברם בליל הראשון יש חיוב ישיבת סוכה — והוא לאכל סעודת קבע בסוכה. והשעור הוא יתר מכביצה. אבל לפי הרמב"ם המצוה לאכול בליל הראשון בסוכה אינה חלק של מצות הישיבה בסוכה של כל החג אלא מהווה חיוב מופרד לאכול בסוכה. וא"כ שיעור המצוה שונה מהמצוה בשאר ימי החג. בליל הראשון השיעור הוא כזית המהווה שיעור אכילה בכל התורה כולה. ברם בשאר ימי החג השיעור הוא יתר מכביצה המהווה סעודת קבע בנוגע לישיבה בסוכה.

ובזה נוכל גם להבין את המחלוקת בין הראשונים אם הפטור של מצטער נוגע בליל הראשון. (עיין בריטב"א שם). מצטער מהווה פטור בחובת ישיבה בסוכה הנוהגת בשאר ימי החג. ברם במצות אכילה בליל ראשון אם נאמר שאינה מצות ישיבה אלא מצות אכילה יש לומר שאין הפטור נוגע. אבל אם מצות ליל הראשון ג"כ מהווה קיום ישיבה י"ל שהמצטער פטור. ונ"ל שיש לעיין מבחינה אחרת בדין המצטער — האם זה רק פטור מחובת המצוה או שהמצטער אינו מעשה ישיבת סוכה בכלל. אם ננקוט שהמצטער אינו ישיבת סוכה בכלל וכאילו יושב חוץ לסוכה אז גם האכילה של הכזית בסוכה בליל הראשון אינה נחשבת לאכילה בסוכה. ולפיכך למצטער גם בלילה הראשון אין מצוה. סברת זקני הגר"ח זצ"ל היתה שהמצטער אינו מעשה ישיבת סוכה בכלל ואינו פטור מהמצוה בלבד. וראייתו משיטת הראשונים המבוססת על הירושלמי שהמצטער היושב בסוכה נקרא הדיוט ואין לו שכר. (עיין בהג"מ פ' ו' מהל' סוכה וברמ"א סי' תרל"ט באו"ח). וסבר שגם בלילה הראשון אין האכילה בסוכה כשירדו גשמים מצוה. אך בנוגע לדעת הגר"א זצ"ל יש סתירה בין המעשה רב ובין הגהותיו על הש"ע (סי' תרל"ט).

והמנהג למעשה בירדו גשמים בלילה הראשון הוא לאכל כזית פת בסוכה בעת הגשם לצאת ידי דעת הראשונים הסוברת שמצטער חייב בסוכה בלילה הראשון. אך לאכל בלי ברכה שהרי יש ספק ברכות להקל. ואם אח"כ פסקו הגשמים יאכל הגברא כביצת פת בסוכה בברכה לצאת ידי כל השיטות שבראשונים.

וזוכרני שפעם אחת ירדו גשמים בלילה הראשון של החג וכך נהג א"א מו"ר הגר"מ זצ"ל אלא דמעשה דהוה כך הוה, הגשמים לא פסקו עד אחרי שכולנו, הילדים בני המשפחה, הלכנו לישון. א"א זצ"ל היה מחכה עד שהגשמים יפסקו. בשעה ארבע בבוקר אחרי פסוק הגשם הוא העיר אותנו משנתנו, ועלינו לאכל הכביצה בסוכה בברכה. ברם זוכרני ששאלתי אז את א"א זצ"ל, הרי המחייב לאכל את הכביצה בסוכה אחרי פסיקת הגשמים הוא לקיים את שיטת הראשונים הסוברת שהמצטער פטור גם בלילה הראשון ממצות סוכה. וא"כ, גם אחרי שישנו במטותינו היינו פטורים מלהתעורר ולצאת לסוכה מפני אותו הפטור של מצטער ולמה העיר אותנו לצאת ולאכול? ואינני זוכר בדיוק את תשובת מו"ר א"א זצ"ל לקושיא הזאת.

אמנם אולי יש לנמק מעשיו שסבר שבדין המצטער יש שני אופני מצטער:

(א) המצטער במעשה הישיבה עצמה כגון בירדו גשמים או ביושב בסוכה שיתושים בתוכה המצצעים אותו בעת ישיבתו.

(ב) המצטער בהגעה לסוכה, כמו הישן בבית ומצטער להתעורר ולצאת לסוכה, אך כשכבר יגיע לסוכה לא יצטער בישיבה עצמה.

ואולי סבר א"א מו"ר זצ"ל שהפטור החל בלילה הראשון לאלו הפוטרם את המצטער מן הסוכה הוא דוקא הפטור של המצטער בישיבה עצמה. והטעם הוא מפני שהמצטער בישיבה עצמה אינו יושב ישיבה של מצוה בסוכה בכלל. נקרא הדיוט ואין לו מעשה מצוה. מפני כך אין לו חיוב גם בלילה הראשון. אך המצטער באופן השני היינו בהגעה לסוכה אינו מופקע ממעשה הישיבה בסוכה אלא באופן זה בשאר ימי החג נפטר מחובת המצוה. ברם אם הוא יושב בסוכה יש כאן מעשה ישיבה של מצוה. ומפני כך בלילה הראשון הפטור הזה של המצטער אינו נוהג ואכן חייב המצטער באופן השני ללכת ולהגיע לסוכה לאכל את הפת ולצאת ידי המצוה. ולפיכך העירנו א"א זצ"ל באותו לילה לצאת ולאכל הכביצה בסוכה.

ג.

זה שמברכים על הסוכה דוקא בעת האכילה על פי הר"ת הסברנו למעלה מפני שהאכילה מחוץ לסוכה נחשבת מעשה עבירה של בטול מצות סוכה בקום ועשה. משא"כ שאר המעשים מחוץ לסוכה אינם מהווים אלא בטול מצות סוכה בשב ואל תעשה. מפני כך האכילה בסוכה היא הישיבה בסוכה הכי מעולה מכל ישיבות הסוכה ודוקא עליה מברכים.

אך נוכל עכשיו להציע פירוש אחר. דהיינו, שהאכילה בסוכה מהווה קיום מיוחד שאינה רק מצות ישיבת סוכה. הראייה שיש חיוב אכילה מיוחד לרמב"ם בלילה הראשון. וא"כ י"ל שגם בשאר ימי החג בסוכה מהווה האכילה קיום מצוה מיוחד משאר ישיבות הסוכה. ולפיכך דוקא על האכילה מברכים.

ונראה שיש להציע עוד סברה למנהג לברך רק בעת האכילה. י"ל שרק האכילה בסוכה נחשבת למעשה מצוה של ישיבת סוכה. ברם גם בשאר ישיבות סוכה — כמו בשינה, ות"ת, ובטיול — מקיים הגברא מצות ישיבת סוכה. אך דוקא האכילה בסוכה מהווה מעשה מצוה של ישיבה. והברכה הותקנה על מעשה המצוה של ישיבה בסוכה ולא על קיום מצוה כללית של ישיבה.

והנה שיטת הרמב"ם, וכן היה מנהג זקני הגר"ח זצ"ל ע"פ הגר"א, היא לברך על הסוכה כל זמן שיכנס בה קודם שישב (פ' ו' מה' סוכה הל' י"ב). ונראה שהרמב"ם לשיטתו (פ' ג' מהל' אבל הל' ד') שהכהן ששהה באהל המת והתרו בו לוקה. שהוא סובר שהשהייה עצמה נחשבת מעשה (עיין שם בלחם משנה). וא"כ גם השהייה בסוכה נחשבת למעשה מצוה של ישיבה ולפיכך מברכים על כל כניסה וכניסה לסוכה. ואינה קיום מצות סוכה כללית (שאינה בת ברכה) אלא מעשה מיוחד ומפורט (הראוי לברכה).

ועיין לקמן (מ"ו.) בחוס' (ד"ה אחד) הסובר שמברכים על הסוכה דוקא כל זמן שנכנסים בה לאכל או לישון. משמע שהם סוברים ששינה שוה לאכילה. לדעתם גם שינה בסוכה מהווה מעשה מצוה מיוחד הדומה לאכילה ואינה סתם מצות ישיבת סוכה כללית. לפיכך מברכים לפני השינה כמו שמברכים לפני האכילה. מרש"י (כ':) ד"ה הישן) משמע שגם הוא סובר ששינה שוה לאכילה.

עיין לקמן (מ"ו.) שמסקינן דמברכינן לי שב בסוכה אכסא דקדושא. לדעת ר"ת הסובר שברכת הסוכה תלויה באכילה המסקנא הזאת מובנת. כוס הקידוש הוא הקובע של תחילת הסעודה. אך לדעת הרמב"ם צ"ע, שלכאורה לדעתו משעת הכניסה לסוכה היה לנו לברך ולמה לחכות עד הקידוש (עיין ברמב"ם ובראב"ד פ' ו' מהל' סוכה הל' י"ב), וצ"ע?

צריכים לומר מפני החוב לקבע את ברכת הסוכה על הכוס של ברכת הקדוש משהים ברכתה. ברכת הסוכה חלה על הכוס כמו ברכות הנר והבשמים החלות על כוס ההבדלה במו"ש. ויש קצת לעיין מ"ש ברכת הסוכה בכך משאר ברכות — למשל מ"ש מברכת נטילת הלולב שבודאי אינה חלה על הכוס בכל אנפי, וא"כ למה חלה ברכת ישיבת הסוכה על כסא דקדושא?

ונראה לומר שברכת הקדוש היא ברכת שבח על קדושת היום. הברכה הזו בעצמה מדגישה את איסורי המלאכה של החג — היינו קדושת היום ומה שנוגע לאיסורי מלאכה. ברם כשמסדרים את ברכת לי שב בסוכה על הכוס של קדוש מודגש על ידה גם קדושת הזמן בנוגע למצוות החג. וא"כ ברכת הסוכה ראויה לחול על הכוס של קדוש שגם בברכת הסוכה יש שבח בעד קדושת זמן החג. החג נקרא על שם מצות הסוכה — חג הסוכות — ורק ע"י ברכתה יש קיום קדוש ולא ע"י ברכות אחרות, כגון ברכת נטילת לולב. מפני כך מסדרים דוקא ברכת הסוכה על כוס הקדוש.

ברם לענין הקדוש ביום על הכוס יש להסתפק אם יש חלות שם כוס של ברכה לסדר ברכת הסוכה עליו לפי הרמב"ם. עיין במחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד (פ' ו')

כ"ט מהל' שבת הל' י" (שלרמב"ם צריכים לקדש ביום דוקא במקום סעודה ולראב"ד אין צורך. לפי הראב"ד נראה שאין כאן חלות שם כוס של ברכה אלא סתם ברכת הנהנין על היין. ברם לפי הרמב"ם המחייב קדושא במקום סעודה יש לעיין אם בקדוש זה יש חלות כוס של ברכה כמו שיש בקדוש הלילה או דלמא אף לדעתו אין כאן אלא חלות ברכת הנהנין פשוטה על היין. נ"מ לסדור ברכת הסוכה עליו, וצ"ע.

והנה בדין אם ברכת המוציא קודמת לברכת הסוכה או להיפך עיין בש"ע (או"ח: סי' תרמ"ג סעיף ג') ובגר"א שם שיש בזה מחלוקת בין הפוסקים. לפי הרמב"ם מסתבר לומר שברכת הסוכה תקדם לברכת המוציא שהרי ברכת הסוכה נאמרת בכל כניסה וישיבה בסוכה ולא דוקא על האכילה. ברכת הקדוש שאני מדין מצות כוס של ברכה. (אך י"ל שצריכים גם לפי הרמב"ם להקדים את ברכת המוציא מדין תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. אך סברה זו אינה מוכרחת. אולי הדין תדיר קודם שייך רק בסדור ברכות על הכוס. ולא בברכות אחרות, ואכמ"ל. ועיין בשעורים לברכות (נ"א:) בענין תדיר בקדימת הברכות).

ד.

שיטת הרמב"ם במצוות אינן צריכות כוונה אינה מבוררת. אך בנוגע למצות אכילת מצה שיטתו היא שהאוכל בלא כוונה יוצא ידי חובתו. עיין בכ"מ (פ' ב' מהל' שופר הל' ד') המביא בשם הר"ן שטעם הדבר הוא מפני ההלכה שהמתעסק בחלבים חייב שכן נהנה, וגם במצוות המתעסק במצוות אכילה יוצא שכן נהנה. לפי"ז, יש לעיין באכילה בסוכה בלילה הראשון או בשאר הימים בלי כוונה — היצא חובתו מפני שכן נהנה כמו במצה או לא.

זקני הגר"ח זצ"ל תמיד היה אומר דשונה אכילה בסוכה מאכילת מצה. לדעתו אכילה בסוכה אינו מהווה מצות אכילה אלא מצות ישיבה בסוכה ולא נאמר בה הדין „שכן נהנה“ הנוהג לדעתו רק באיסורי אכילה או במצוות אכילה.

ברם לפי הנ"ל יש לחלוק על דעתו של הגר"ח זצ"ל שהרי הוכחנו שיש קיום מיוחד של אכילה בסוכה. וא"כ שפיר אמרינן בו „שכן נהנה“.

ועוד נראה להשיג על דעתו של הגר"ח ז"ל מטעם אחר. יש לומר שהדין של „שכן נהנה“ אינו תלוי בקיום אכילה או באיסור אכילה אלא במעשה אכילה. וא"כ גם אם המצוה אינה מצות אכילה אלא מצות ישיבה בסוכה על ידי אכילה אמרינן „שכן נהנה“ שהרי הגברא עשה מעשה אכילה, ואכמ"ל. (ועיין בשעורים למס' פסחים ולהלכות שופר).

ה.

תוס' ד"ה שלוחי

וז"ל: הולכי בדבר מצוה כגון ללמוד תורה או להקביל פני רבו ולפדות שבוויין פטורין מן הסוכה וכו'. וצ"ע, למה פרטו התוס' דוקא האופנים האלו של שלוחי מצוה הפטורים מן הסוכה, דהא לכאורה שלוחי מצוה יכולים להיות שלוחים לקיים איזו מצוה שתהיה מתרי"ג מצוות שבתורה?

והנ"ל, שבסופו של התוס' מבואר שלא נאמר העוסק במצוה פטור מן המצוה במקום שאפשר לקיים שניהם. לדעתם של התוס' רק בטול קיום מצוה אחת דוחה מצוה שניה. אבל אם אפשר לקיים שניהם חייב העוסק במצוה אחת גם במצוה אחרת. ברם שיטת הר"ן על אחר היא שהעוסק במצוה פטור מן המצוה גם במקום שאפשר לקיים שניהם. (ורק שיהיה נחשב לעוסק במצוה ולא במי שאינו עוסק כלל, כמו לובש ציצית, או מי שיש לו מזוזה בביתו, עיין בו). ולפי הר"ן העוסק במצוה פטור לגמרי ממצות אחרות. ברם לבעלי התוס' גם העוסק במצוה חייב במצוות אחרות. אלא שקיום המצוה שמתעסק בה דוחה את המצוה האחרת שאינו עוסק בה כשאי אפשר לקיים אותה וגם את הראשונה. לפי הר"ן הפוטר הוא ההתעסקות במצוות. ולתוס' הדוחה הוא הקיום של המצוה הראשונה שעסוק בה.

ולפ"ז יש לעיין בהכנה למצוות — אם נאמר בהכנה למצוות הדין שהעוסק במצוה פטור מן המצוה?

וי"ל, שהשאלה הזאת תלויה בשיטות הר"ן והתוס'. לפי הר"ן שהפוטר הוא ההתעסקות במצוות עצמה או גם הכנה למצוות תחשב התעסקות במצוות לפטור ממצוות אחרות. ברם לתוס' אין בהכנה למצוה חלות מעשה מצוה עצמה וחלות קיום מצוה עצמה. וא"כ י"ל שאינה דוחה מצוות אחרות מהגברא.

לפי"ז יש לעיין בדין ששלוחי מצוה פטורים מן הסוכה מפני ההלכה שעוסק במצוה פטור מן המצוה. שבשלמא לפי הר"ן שהכנה למצוה נחשבת התעסקות גם שלוחי מצוה נחשבים למתעסקים במצוות. אך לפי התוס' שהדוחה הוא עצם קיום מצוה עצמה, צ"ע, למה שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, הרי אינם עוסקים בקיום מצוה עצמה אלא בהכנה למצוה, ולכאורה אין כאן הפטור של עוסק במצוה פטור מן המצוה?

לפיכך נראה שבדוקא פרטו התוס' שלשת האופנים האלו של שלוחי מצוה — ללמוד תורה, להקביל פני רבו, ולפדות שבוויין. רק השלוחים האלו מתעסקים בעצם

קיום מצוה עצמה גם בעת שליחותם. ברם שאר שלוחי מצוה חייבים במצוות אחרות שאין בשליחותם התעסקות במצוות עצמן אלא הכנה למצוות ואין הכנה למצוות דוחה מצוות אחרות מהגברא.

ועכשיו נבאר את שלשת האופנים של שלוחי מצוה שבתוס'.

פשוט שההולך להקביל פני רבו מתעסק בעצם קיום מצוות כבוד רבו גם בעת ההליכה. אין ההליכה הכנה גרידא למצוות כבוד רב אלא מהווה חלק מעצם המצוה של כבוד רב.

וכן פשוט שההליכה לפדות שבויים אינה רק הכנה בלבד למצוות פדיון שבויים אלא שמהווה חלק מעצם מצוות פדיון שבויים עצמה והצלחתם.

אלא שצ"ע בתלמוד תורה. שלכאורה ההליכה ללמוד תורה אינה חלק ממצוות למוד אלא הכנה בלבד למצוות למוד. וא"כ למה שלוחי מצוות ללמוד תורה פטורים מסוכה לפי בעלי התוס'?

נ"ל שבמצוות תלמוד תורה יש שני קיומים:

(א) קיום של ידיעת התורה.

(ב) קיום של יגיעה בתורה.

עיי' ברמב"ם (פ' ראשון מהלכות תלמוד תורה). ששני החיובים האלו מבוררים בהלכותיו. בחלק הראשון של הפרק (הל' א'—ז') משתעי הרמב"ם במצוות ידיעת התורה — היינו תלמוד תורה. וז"ל: נשים ועבדים וקטנים פטורים מת"ת אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר במ... כשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו... אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים... כשם שמצוה עליו ללמד את בנו כך הוא מצווה ללמד עצמו... וכו'. בחלק האחרון של הפרק (הל' ח'—י"ג) מדבר הרמב"ם על המצוה להתעסק בתורה. וז"ל, כל איש מישראל חייב בת"ת בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפילו היה עני... ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבע לו זמן לת"ת ביום ובלילה. שנאמר והגית בו יומם ולילה, גדולי חכמי ישראל היו מהן חוטבי עצים ומהן שואבי מים ומהן סומים ואעפ"כ היו עוסקים בת"ת ביום ובלילה... עד אימתי חייב ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך... וחייב לשלש את זמן למידתו... וכו' כאן מדובר על המצוה להתעסק בתורה

ולקבע זמנים ללמוד. ונראה שבשביל זה שואלים את הנפטר „הקבעת עתים לתורה“ ואין שואלים אותו „הלמדת תורה“ שעיקר האחריות של האדם הוא ליגע בתורה ולקבע זמנים לתורה אבל א"א לתבוע מזקן שתשש כחו ושנשכח ממנו למודו מפני חולשת כחותיו שידע את התורה. דוקא האחריות הבלתי בטלה היא להתעסק בתורה כפי כחו. ועוד נראה שכתר התורב שבו נכתרו ישראל איננו הכתר של ידיעת התורה אלא הכתר של יגיעת התורה. וז"ל הרמב"ם (פרק שלישי מהל' ת"ת הל' א') בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה זכה בו אהרן . . . כתר מלכות זכה בו דוד . . . כתר תורה הרי מונח ועומד לכל ישראל . . . כל מי שירצה יבא ויטול . . . וכו'. הרי כל שרוצה לבא וליטול יכול לזכות בכתר התורה. ומה יהיה עם אדם שאינו בעל כשרון גדול ושלעולם לא ידע את כל התורה כולה, האם כתר התורה אינו ראוי גם לו? אלא שכתר התורה ראוי למי שמיגע עצמו בשביל התורה ולמי שמתעסק בתורה בכל רגעיו הפנויים כפי יכולתו. וכך הם דברי הרמב"ם (פ' ג' שם הל' ו'); מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים . . . כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, ולא עליך הדבר לגמור . . . והשכר לפי הצער, עכ"ל. דוקא בתורה כותב הרמב"ם שהשכר לפי הצער אבל לא בשאר המצוות. הטעם הוא שדוקא בתורה יש מצוה של עמלה והתעסקות בתורה והשכר לפי הצער של העמלה. והיינו שאמרו חז"ל אגרא דכלה דוחקא (ברכות ו:)). ע"ה המייגע את עצמו לבא ולשמע שעור בתורה שהוא איננו מבין בשלמות ומצטער יותר מהת"ח המבין את שעור הכלה מקבל יותר שכר שהרי קיים ביתר שאת את המצוה של עמלה והתעסקות בתורה. שכר העמל בתורה אינו תלוי בהצלחה בידיעת התורה. ובאמת המלה „עמלה“ משמע עבודה שאינה גורמת פרות.

ולפי"ז י"ל, ששלוחי מצוה ההולכים ללמוד תורה אינם מתעסקים בהכנה בלבד לת"ת אלא גם בעצם המצוה של עמלה ויגיעה בתורה עצמה. ולפיכך סוברים התוס' שלהם חלה הדחייה של עוסק במצוה פטור מן המצוה שהרי הם עוסקים בקיום המצוה של תורה עצמה.

ו.

רש"י ד"ה ובלכתך

לפי רש"י ישנם שני פטורים מופרדים: א) העוסק במצוה פטור מן המצוות; ב) הטרוד במחשבת מצוה פטור מן המצוות.

ברם עיין ברמב"ם (פ' ד' מהל' ק"ש הל' א' ב') המביא רק פטור אחד של טרוד במצוות, וז"ל: מי שהיה לבו טרוד ונחפו לדבר מצוה פטור מכל המצוות ומק"ש

לפיכך חתן שנשא בתולה פטור . . . לפי שאין דעתו פנויה . . . אבל הנושא את הבעולה אע"פ שעוסק במצוה חייב לקרות הואיל ואין לו דבר שמבלבל דעתו, עכ"ל.

ונ"מ לעוסק במצוה שאין לו טרדא כגון כניסת אלמנה, שלפי רש"י בשעת הכניסה עצמה פטור מק"ש שהרי עוסק במצוה, ופטור גם בלי טרדא, אך לפי הרמב"ם חייב בק"ש שהוא סובר שדוקא טרדא פוטרת ולא העסק בלבד.

גמרא: התם טריד טרדא דרשות

וז"ל של רש"י: שאע"פ שהוא חייב לנהוג אבילות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד מתו אינו חייב להצטער, עכ"ל.

לפום ריהטא דברי רש"י אינם מובנים כלל. הרי עיקר חובת האבלות היא שהאבל יצטער בלבו על אכזן מתו כדמוכח מהרבה הלכות בעניני אבלות! וצ"ע ברש"י שלפנינו?

ונ"ל שבאבל יש חיוב של צידוק הדין ולברך על הרע שקרהו. כחלק של חיוב זה יש האחריות דוקא להתעסק במצוות ולקיימן. בכך מראה שהוא מקבל עליו את גזר הדין בכל לבו. על אף שהאבל חייב להצטער על מתו כשמגיע זמן של מצוות חייב להתגבר על צער לבו ולעשות את מצוות בוראו.

ונראה שזה גם הביאור בסוגיא לקמן — וז"ל, הכא איהו דקא מצטער נפשיה איבעי ליה ליתובי דעתיה, עכ"ל. כלומר, חובת האבל היא ליתובי דעתיה כדי לקיים מצוות. כך מוכיח שאכן צדק עליו את דין השמים.

גמרא: חתן והשושבינון וכל בני החופה פטורין מן הסוכה

עיין ברש"י, בבעה"מ, ובהשגות הראב"ד על הרי"ף.

וז"ל הראב"ד: וחתן ושושבינו ובני חופה לאו עסוקי במצוה נינהו והא דפטורי מסוכה משום מצטער הוא דאי לא חדי בהדי חתן כל ז' מצטערין הם וחתן, ומש"ה חייבים הם בכל המצוות חוץ מאלו משום שכרות ובזיון דתפילין, עכ"ל.

(מביאור הראב"ד האומר שהפטור דחתן ושושבינו הוא פטור המצטער בסוכה שלא ישמחו בשמחה גדולה הראויה לחתונה אם ישבו בסוכה, אולי יש גם להבין את המנהג של החסידים לא לאכול את סעודת יו"ט בסוכה ביום שמ"ע.

לכאורה מנהגם תמוה והוא נגד גמרא מפורשת (לקמן מ"ז). והלכה פסוקה בכל הפוסקים. אלא י"ל שסוברים שאם יאכלו בסוכה שמחת יום שמ"ע תפגע, ולחסידיהם הוא יום שמחה גדולה הדומה לשמחת חתן ושושבינין כל שבעה).

לכאורה שיטת הראב"ד תמוהה — דלמה לא יפטרו החתן והשושבינין מכל מצוות התורה מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה?

ואולי י"ל שהוא סובר שמצות שמחת חתן אינה גורמת את הפטור של עוסק במצוה פטור מן המצוה מפני שאין לשמחה מעשה מצוה פרטי. דוקא מצוות הנעשים ע"י מעשה מיוחד ומפורט — כמו נטילת לולב וכדומה — פטורות מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה. אלא שסברא זו לא מתקבל על הדעת שהרי בש"ס איתא ששלוחי מצוה ללמוד תורה פטורים מדין עוסק במצוות, וגם בהליכתם אין מעשה מצוה מיוחד אלא התעסקות כללית במצוות. ושיטתו צ"ע. ואולי הוא סובר שאין בשמחת חתונה טרדא דמצוה. אבל סברא הזאת קשה מאד לקבל, ושיטתו צ"ע.

מכל מקום הראב"ד מחדש שאם מישהו יבטל מצוה מפני מצות סוכה אז הוא פטור מסוכה מדין המצטער.

ובאמת מהרמב"ם נמי משמע שיש לו פטור מיוחד של עוסק במצוות בסוכה. וז"ל (פ' ו' מהל' סוכה הל' ג'—ד'): האבל חייב בסוכה וחתן וכל השושבינין וכל בני חופה פטורים מן הסוכה כל ז' ימי המשתה שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה בין ביום ובין בלילה הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה בלילה הולכי דרכים בלילה פטורים מן הסוכה בלילה וחייבים ביום שומרי העיר וכו'.

מזה שהרמב"ם כולל הפטור של שלוחי מצוה עם הפטור של הולכי דרכים ושומרי העיר משמע שיש לדעתו פטור מיוחד בסוכה מדין תשבו כעין תדורו גם לשלוחי מצוה ולשאר המתעסקים במצוות.

יוצא איפוא שגם לפי הרמב"ם יש פטור מצטער לעוסק במצוה הפוטרו משיבת סוכה. אלא שבזה יש מחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד. מהרמב"ם משמע שפטור המצטער חל לכל עוסק במצוה ולראב"ד פטור המצטער חל רק במקום שהשיבה בסוכה תגרם בטול מצוה אחרת.

לפי"ז צריכים להבין למה הסוגיא שלפנינו פירש את הפטור של שלוחי מצוה מטעם העוסק במצוה פטור מכל המצוות בכל התורה כולה ולא מדין מיוחד בסוכה של תשבו כעין תדורו כדמשמע מהרמב"ם?

ואולי יש לתרץ על פי השיטות הסוברות שהפטור של המצטער נוהג דוקא בימים האחרים של החג אבל לא בלילה הראשון והפטור של עוסק במצוה נוהג גם בלילה הראשון. ושלוחי מצוה פטורים גם בלילה הראשון מדין עוסק במצוה, וצ"ע.

גמרא: העוסק במצוה פטור מן המצוה

שיטת הרמב"ם בנוגע לת"ת.

ז"ל הרמב"ם (פ' ט"ו מהל' אישות הל' ב): האיש מצווה על פריה ורביה . . . וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה הרי זה עובר ומבטל מצות עשה. ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מחירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות בעבור אשתו ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בחלמוד תורה, עכ"ל.

לכאורה דברי הרמב"ם האלו צע"ג — וכך דבריו בהל' ת"ת (פ' ג' הל' ד'); היה לפניו עשיית מצוה ות"ת אם אפשר להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו, עכ"ל. הרמב"ם פוסק שאם המצוה א"א להעשות ע"י אחרים צריך הלומד להפסיק תלמודו לעשות המצוה, וא"כ למה אינו פוסק תלמודו לישא אשה?

ונ"ל שההבדל הוא שבהל' ת"ת מדגיש הרמב"ם שיפסיק תלמודו לעשות את המצוה אבל אח"כ, "יחזור לתלמודו", משא"כ בלישא אשה אם העוסק בת"ת רואה שאם ישא אשה יבטל מן התורה לחלוטין מפני עול פרנסת ביתו או נפטר מדין עוסק במצות ת"ת מלישא את האשה. המתיר לבטל תלמודו לעשיית המצוות הוא התנאי שמבטל ת"ת רק לשעה אבל לא לחלוטין.

.ז.

גמרא: חולה ומשמשיהם פטורים מן הסוכה

פטור החולה שונה לכאורה מדין המצטער. החולה פטור מן הסוכה בכל אופן. וגם אם יהיה לו אותו צער מחליו בביתו. אבל המצטער פטור מן הסוכה דוקא כשמצטער מחמת הישיבה בסוכה ולא יצטער אם ישאר בביתו. עיין בפוסקים.

ובדין המצטער, עיין ברמב"ם (פ' ו' מהל' סוכה הל' ב') וז"ל: ואיזהו מצטער זה שאינו יכול לישון בסוכה מפני הרוח או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהן או מפני הריח, עכ"ל. מהרמב"ם משמע ששעור המצטער אינו שמצטער במקצת ואינו נוח לו בסוכה ושיותר נוח לו בבית אלא שלגמרי בלתי אפשר לו לישון בסוכה

ולקיים מצות ישיבת סוכה כדינה. וא"כ במשמע מהרמב"ם שמישהו המתאמץ ויושב בסוכה בענין זה אינו יוצא ידי המצוה בכלל ושאינן זו ישיבת סוכה שחסרה לגמרי תשבו כעין תדורו. וכן נמי משמע מהפוסקים האומרים שהמצטער היושב בסוכה נקרא הדיוט — כלומר אין זה ישיבת סוכה כלל.

ובירדו גשמים לסוכה עיין ברמב"ם (שם הל' י'), וז"ל, ירדו גשמים הרי זה נכנס לתוך הבית מאימתי מותר לפנות משירדו לתוך הסוכה טפות שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל וכו'. מלשונו של הרמב"ם משמע שבירדו גשמים יש היתר לפנות מן הסוכה אבל אין הפקעה של הישיבה עצמה, ואם אדם ממשיך לשבת בסוכה גם בטפות גשם הנופלות לתוך התבשיל יש קיום מצוה. וא"כ מובן למה חלק הרמב"ם את הדין של גשמים מהדין של מצטער, שבמצטער אין קיום מצוה אם יושב בסוכה כנ"ל ובירדו גשמים יש קיום מצוה.

ברם הדיוק ההפוך משמע מהסוגיא שלפנינו. שהרי במשנה מפורשת (כ"ח:): כתוב ההיתר לפנות מן הסוכה בשעת ירידת הגשם. מכל מקום בסוגיא שלפנינו (כ"ו.) יש דיון אם המצטער פטור או חייב. משמע מזה שבירדו גשמים פקעה לגמרי הישיבה בסוכה ואין כאן מעשה מצוה כלל, אבל במצטער יש פטור מחובת הגברא בלבד — בלי הפקעה של הישיבה עצמה — ולפיכך דנה הסוגיא אם פטור זה אכן קיים. ועוד מהמשנה לקמן — „משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו“ — משמע שבירדו גשמים אין הישיבה בסוכה קיום מצוה כלל. וצ"ע.

1. כגון מאיסורי השמחה שעל האבל תוך ז', ל', וי"ב חדש (פ' ו' ברמב"ם הל' אבלות הל' א', ה', ו'). ועוד מחז"ל שאמרו בנוגע לאבלות שג' ימים לבכי, ועוד אמרו אין אנינות אלא בלב. הפסוק התבטא ואחריתה כיום מר. הדין שכהן אבל אינו נושא את כפיו מפני שטוב לב הוא יברך נמי מוכיח את הענין של אבלות בלב. ועצם הסתירה עפ"י דין בין אבלות ויו"ט היא הסתירה בלב בין שמחת הרגל ובין האבלות — ולא דוקא בין נהוגי הרגל ונהוג האבלות. (ועיין בשעורים להלכות אבלות).